

Testiranje pouzdanosti - određivanje životnog veka elemenata vazduhoplovnih konstrukcija

Mr Radomir Vukoje, dipl.inž.¹⁾
Dr Vladimir Zeljković, dipl.inž.²⁾

Date su teorijske relacije vezane za testiranje pouzdanosti komponente, posebno određivanje srednjeg životnog veka, korisnog životnog veka kao i preostalog životnog veka komponente (ili uređaja). Praktična primena postupka je ilustrovana primerom testiranja lopatica turbomlaznih motora. Podaci testiranja su rađeni za nove lopatice i lopatice koje su bile u operativnoj upotrebi 400, 800 i 1200 sati. Pri analizi rezultata je primenjena lognormalna raspodela. Određen je koristan životni vek novih lopatica i stepen istrošenosti životnog veka posle određenog vremena rada lopatica.

Ključne reči: Pouzdanost, testiranje, životni vek, procena.

Opšti aspekti

ODREĐIVANJE životnog veka elemenata i uređaja ima široku primenu. Posebno treba istaći dinamički opterećene mehaničke elemente, čije se opterećenje menja po amplitudi i kada je vrednost amplitude takva da se ulazi u oblast plastičnih deformacija. Problem dinamičkog opterećenja, zamora materijala i loma je izražen kod elemenata s takvim geometrijskim oblikom da se javljaju velike koncentracije napona. Pojava zamora materijala se može javiti u regularnom radu sistema. Međutim, problem je prisutan i kod neregularnog rada, preopterećenja koje može da se javi usled nepredviđenih zaustavljanja/startovanja sistema, nepravilne upotrebe i drugih efekata.

Primera dinamički opterećenih elemenata ima mnogo: zupčanici, vratila, ležajevi, prenosnici i dr. Ovde će se posebno istaći delovi motora koji mogu biti dinamički veoma opterećeni i skloni pojavi zamora materijala i lomu elementa. Na primer delovi avionskih turbomlaznih motora, kao što su lopatice, diskovi, ležajevi, komore i drugo, dinamički su jako opterećeni i imaju ograničen vek trajanja. Ovi elementi se projektuju radi minimizacije mase, pa se dozvoljavaju visoki naponi. Sem toga, ovi su elementi i termički veoma opterećeni, što sve doprinosi značajnom uticaju na zamor i mogućnost loma elemenata.

U fazi razvoja se analitički proračunava (procenjuje) životni vek, dok se stvarna vrednost životnog veka određuje na osnovu testiranja. U praksi je interesantan način testiranja i određivanja životnog veka elementa ili uređaja. Treba napomenuti da se uobičajeno koriste dve koncepcije: koncepcija bezotkaznog veka i koncepcija dozvoljenih oštećenja [1].

Pre početka testiranja je potrebno da se odrede osnovni parametri:

- kriterijum za određivanje životnog veka,

- uslovi testiranja (opterećenje, temperatura, ...) i
- plan testiranja (broj jedinica u testu, očekivano vreme testa, ...).

a) Kriterijumi za određivanje životnog veka mogu biti različiti što zavisi od uređaja/sistema u kome element radi i posledica koje otkaz/lom imaju na funkcionisanje uređaja, na izazivanje materijalnih šteta, velikih katastrofa ili ugrožavanje ljudskih života. Obično se kriterijumi iskazuju u tri oblika:

1) Životni vek komponente/uređaja se određuje kao:

$$T_V = \bar{T} - k \cdot s_T \quad (1)$$

gde su: T_V - životni vek, $\bar{T}$ - srednja vrednost merenih rezultata, s_T - standardna devijacija merenih rezultata, k - faktor koji se određuje za odgovarajući element.

Opisani način određivanja životnog veka je pogodan kada se testira veći broj jedinica i kada se očekuje da otkazi slede približno normalnu raspodelu. Prethodni izraz za određivanje životnog veka se koristi i kod lognormalne raspodele tako što se umesto T koristi $\log T$. Faktor k se najčešće bira kao $k=3$ ili $k=4$. Poznato je da kod normalne raspodele ispod vrednosti promenljive od tri standardne devijacije $\bar{T} - 3 \cdot s_T$ je površina $P(T \leq \bar{T} - 3 \cdot s_T) = 0.0013499$. Ovo znači, da ako bi se usvojio faktor $k=3$, postoji verovatnoća 0.13499% da će element otkazati pre isteka životnog veka određenog kao $T_V = \bar{T} - 3 \cdot s_T$ sati. Ako se usvoji faktor $k=4$, tada postoji verovatnoća 0.0031671% da će element otkazati pre isteka životnog veka određenog kao $T_V = \bar{T} - 4 \cdot s_T$ sati, odnosno pouzdanost/verovatnoća da će element preživeti životni vek je 0.99997.

2) Životni vek se određuje kao verovatnoća P da neće doći do otkaza elementa u životnom veku, odnosno pouzdanost ili verovatnoća da će element preživeti

¹⁾ Vazduhoplovni zavod 'MOMA STANOJLOVIĆ', 11000 Beograd - Batajnica

²⁾ LOLA Institut, 11000 Beograd, Kneza Višeslava 70a

životni vek je:

$$R = P(T \geq T_V) = 1 - \alpha \quad (2)$$

Verovatnoća da će doći do otkaza u životnom veku je:

$$P(T < T_V) = \alpha \quad (3)$$

Parametar α se bira zavisno od sistema i posledica koje otkaz elementa može da ima na sistem i okolinu. Na primer, ako se usvoji $\alpha = 0.00003$, verovatnoća da će element preživeti životni vek je 0.99997. Kao primer se mogu uzeti vazduhoplovne helikopterske strukture [2,3] gde se navodi zahtev od 'šest devetki' za pouzdanost na zamor.

3) Životni vek se određuje kao verovatnoća $P = \alpha$ da neće doći do otkaza elementa u životnom veku T_V određeno nivoom poverenja $CL = 1 - \gamma$:

$$P[P(T \leq T_V) = \alpha] = CL \quad (4)$$

Ovakav način određivanja životnog veka se koristi pri testiranju manjeg broja jedinica i kada se želi postići veća sigurnost dobijenih rezultata [4,5].

b) Uslovi testiranja se određuju na osnovu tehničkih, ekonomskih, vremenskih i drugih faktora. Međutim, osnovna težnja je da se uslovi testiranja što više približe realnim uslovima rada jedinica. Najadekvatniji način je testiranje elementa/uređaja u realnim uslovima, merenje otkaza (broj otkaza i vreme svakog otkaza - umesto vremena može da se beleži broj ciklusa) i statistička obrada rezultata radi određivanja životnog veka. Međutim, ponekad realna merenja mogu da budu dugotrajana i/ili veoma skupa, pa se u praksi, pri testiranju i određivanju životnog veka, primenjuju simulirani uslovi rada koji odgovaraju stvarnim uslovima. Takođe, primenjuju se i ubrzane metode kojima značajno mogu da se smanje vreme i troškovi testiranja, a da rezultati budu verodostojni. Realni uslovi rada obuhvataju promene opterećenja, temperature, pritiska, uključenja i isključenja (startovanje i zaustavljanje), uticaje agresivne sredine, elektromagnetne i zvučne uticaje i dr. Pri formiranju uslova ispitivanja potrebno je koristiti standarde, kao npr. MIL standarde, koji definišu način formiranja spektra opterećenja, klimamehantičke i druge uslove.

c) Plan testa se formira pre početka testiranja sa osnovnim ciljem da se postigne visok nivo poverenja dobijenih rezultata. Pri tome se vodi računa o realnim ograničenjima kao što su:

- raspoloživi broj jedinica za testiranje n ,
- izvođenje uslova testiranja tako da što bliže iskazuju realne uslove rada uređaja/elementa,
- vreme testiranja,
- način evidentiranja merenja i metodologija obrade rezultata i dr.

Na osnovu dobijenih podataka merenja vremena otkaza svake jedinice u testu, vrši se obrada rezultata i određivanje životnog veka. Analiza rezultata obuhvata:

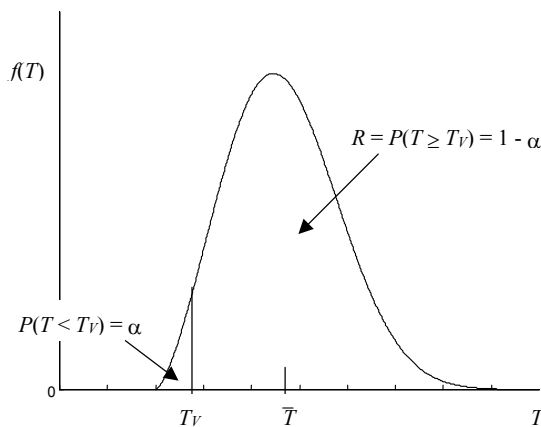
- (i)- određivanje srednje vrednosti i standardne devijacije i
- (ii)- određivanje raspodele i parametara raspodele, koja najbolje sledi merene podatke.

Određivanje srednje vrednosti i standardne devijacije se vrši primenom poznatih relacija:

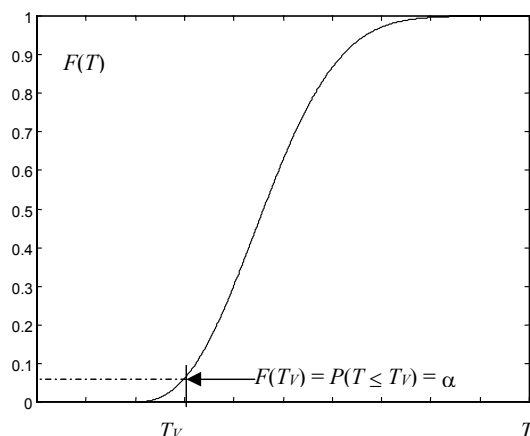
$$\bar{t} = \frac{\sum_{i=1}^n t_i}{n} \quad (5)$$

$$s_t^2 = \frac{\sum_{i=1}^n (t_i - \bar{t})^2}{n - 1} \quad (6)$$

Određivanje raspodele i parametara raspodele se vrši metodom grupisanja podataka ili metodom rangiranja. Ove metode su izložene u [4-7]. Kao rezultat se dobija funkcija gustine raspodele i kumulativna funkcija za skup, odnosno populaciju, sl.1.

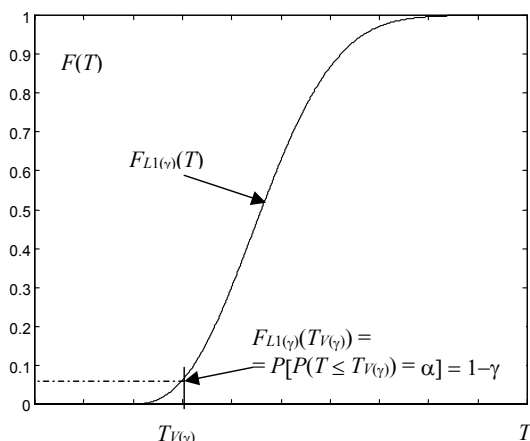
a) Funkcija gustine raspodele

b) Kumulativna funkcija

Slika 1. Funkcija gustine raspodele i kumulativna funkcija

Može se, takođe, odrediti (jednostrana) gornja granica kumulativne funkcija s nivoom značajnosti γ (koja odgovara donjoj granici pouzdanosti), sl.2.

Slika 2. Gornja granica kumulativne funkcije određena za verovatnoću $(1 - \gamma)$

U određivanju životnog veka najčešće se koriste normalna, lognormalna i Weibullova raspodela.

Vezano za životni vek, značajne su dve grupe analiza:

- određivanje srednjeg životnog veka $\bar{T}$ i
- određivanje (korisnog) životnog veka T_V .

Treba takođe napomenuti veliku primenu ubrzanih metoda testiranja, koje mogu da posluže za određivanje i proveru životnog veka elementa.

Srednji životni vek

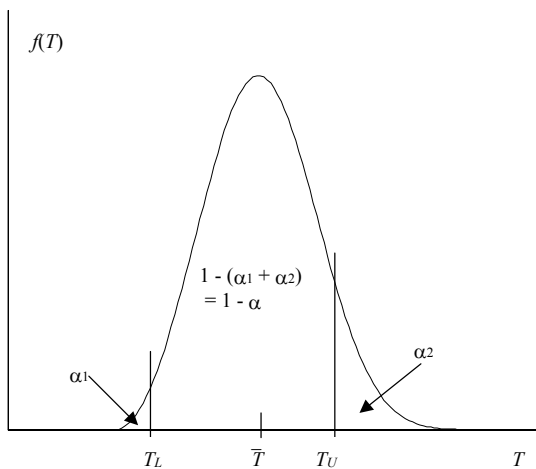
Srednji životni vek je srednja vrednost ili očekivano vreme otkaza identičnih jedinica koje rade u jednakim uslovima. Za poznatu funkciju raspodele $f(T)$, srednji životni vek jedinice može da se odredi kao matematičko očekivanje ili prvi moment:

$$\bar{T} = m = \int_{0(-\infty)}^{+\infty} T f(T) dT \quad (7)$$

Praktično, na bazi podataka merenja, srednji životni vek se određuje/procenjuje kao srednja vrednost vremena otkaza (5).

U praksi je ponekad od interesa odrediti verovatnoću otkaza (elementa ili sistema) u nekom intervalu vremena (T_L, T_U) između donje (T_L) i gornje (T_U) granice, sl.3:

$$P(T_L \leq T \leq T_U) = 1 - \alpha \quad (8)$$

Slika 3. Vremenski interval i verovatnoća otkaza

Za rešavanje relacije (8), neophodno je poznavanje raspodele.

Srednji životni vek je značajan kao pokazatelj za planiranje održavanja (planiranje rezervnih delova), uz uslov da se dozvoli rad elementa/uređaja do otkaza. Međutim, u praksi se izbegava mogućnost da komponenta radi do otkaza, pre svega zato što pojedini otkazi mogu imati teške posledice na sistem i okolinu. Rad elementa/uređaja se ograničava na životni vek kraći od srednjeg životnog veka.

Koristan životni vek

Praktično se životni vek elementa/uređaja ograničava tako da se, sa dovoljno sigurnosti, izbegava mogućnost otkaza. Osnovno je pitanje, koja je to dovoljna mera sigurnosti da se izbegne otkaz elementa u upotrebi? Ako se

suviše 'skrati' životni vek, tada se povećava verovatnoća i sigurnost da element neće otkazati u radu, ali je potrebna 'česta' zamena elemenata što je ekonomski nepovoljno. Znači, najčešće se osnovna dilema postavlja između sigurnosti funkcionisanja i ekonomskih troškova vezanih za zamenu elemenata. Kompromis se nalazi za svaku jedinicu zavisno od njenog značaja za funkcionisanje čitavog sistema. Često se koriste i (međunarodni i domaći) standardi kao pokazatelji donjeg nivoa sigurnosti funkcionisanja sistema (odnosno elemenata).

Tri osnovna kriterijuma za određivanje životnog veka opisani su u prethodnom odeljku. Ovde će se pokazati primena i način određivanja životnog veka u slučaju da funkcija gustine raspodele otkaza sledi normalnu, odnosno lognormalnu raspodelu.

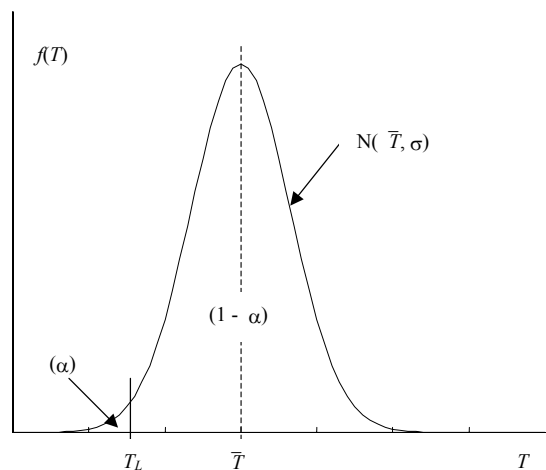
Normalna raspodela

a) Normalna raspodela, poznata varijansa σ^2

U slučaju normalne raspodele s poznatom varijansom (ili $n \geq 25$), donja granica intervala može da se odredi pomoću z promenljive, sl.4, kao:

$$T_L = \bar{T} + z_{\alpha} \cdot \sigma \quad (9)$$

gde je z_{α} - vrednost promenljive standardne normalne raspodele za koju je kumulativna funkcija α .

Slika 4. Jednostrana donja granica

b) Normalna raspodela, nepoznata varijansa σ^2

Za normalnu raspodelu s nepoznatom varijansom (ili $n \leq 25$), donja granica intervala može da se odredi pomoću t promenljive kao:

$$T_L = \bar{T} + t_{(\alpha);n-1} \cdot s_T / \sqrt{r} \quad (10)$$

gde je $t_{(\alpha);n-1}$ - vrednost t promenljive sa $n-1$ stepen slobode za koju je kumulativna funkcija α .

c) Normalna raspodela, donja granica i nivo poverenja

Nivo poverenja $CL = 1 - \gamma$ je verovatnoća da će površina normalne raspodele ispod donje granice biti α , odnosno:

$$P\{P(T_L \leq T) = \alpha\} = 1 - \gamma \quad (11)$$

Jednostrana donja granica je [1,4,5]:

$$T_{L1} = \bar{T} + K_{n;(\alpha);(\gamma)} \cdot s_T \tag{12}$$

gde su koeficijenti K određeni preko necentralne t promenljive za vrednosti n, α i γ , kao:

$$K_{1;n;(\alpha);(\gamma)} = \frac{1}{\sqrt{n}} t_{(\gamma);n-1;\delta(\alpha)}$$

$t_{(\gamma);n-1;\delta(\alpha)}$ - necentralna t promenljiva određena sa $(\gamma), n - 1$ stepen slobode i s parametrom necentralnosti $\delta(\alpha) = \sqrt{n} \cdot z_{(\alpha)}$.

Vrednosti koeficijenta jednostrane donje granice normalne raspodele određene kao $\bar{T} - K_{1;n;\alpha;\gamma} s_T$ su date u tabeli [6].

Lognormalna raspodela

Slučajna promenljiva T ima lognormalnu raspodelu, ako promenljiva X određena kao njen prirodni logaritam ima normalnu raspodelu, odnosno:

$$X = \ln T \tag{13}$$

Ako je slučajna promenljiva vreme T , tada je za svako merenje t_i vrednost promenljive X :

$$x_i = \ln t_i, \quad i = 1, 2, \dots, n \tag{13a}$$

Normalna raspodela promenljive X je:

$$f(x) = \frac{1}{\sigma_x \sqrt{2\pi}} e^{-\frac{1}{2} \left(\frac{x - \mu_x}{\sigma_x} \right)^2} \tag{14}$$

gde su parametri normalne raspodele, srednja vrednost i standardna devijacija, određeni kao:

$$\mu_x = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \ln t_i = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n x_i \tag{15}$$

$$\sigma_x = \sqrt{\frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n (x_i - \mu_x)^2} = \sqrt{\frac{1}{n-1} \left[\sum_{i=1}^n x_i^2 - n\mu_x^2 \right]} \tag{16}$$

Veza između normalne i lognormalne raspodele može da se nađe pomoću jednakosti površina:

$$\int_{-\infty}^{+\infty} f(x) dx = \int_0^{+\infty} f(t) dt = 1 \tag{17}$$

Na osnovu (13) sledi:

$$dx = \frac{1}{t} dt \tag{18}$$

Kada se (18) uvede u (17), a zatim uvrsti (14), dobija se relacija između normalne i lognormalne gustine raspodele kao:

$$f(t) = \frac{1}{t} f(x) = \frac{1}{t} \cdot \frac{1}{\sigma_x \sqrt{2\pi}} e^{-\frac{1}{2} \left(\frac{\ln t - \mu_x}{\sigma_x} \right)^2} \tag{19}$$

Za određenu normalnu raspodelu promenljive X sa parametrima μ_x i σ_x , moguće je izvršiti analizu srednjeg životnog veka i korisnog životnog veka prema napred datim relacijama, a zatim relacijom (13) da se odrede vrednosti stvarnog (srednjeg i korisnog) životnog veka (vremena - promenljive T).

Potrebno je napomenuti da lognormalna raspodela dobro opisuje zakonitost otkaza pri zamoru mnogih mehaničkih elemenata kao što su delovi motora (diskovi, lopatice,...) [1].

Procenat istrošenosti životnog veka

Procenat istrošenosti životnog veka se određuje kao:

$$P_T^i = \frac{T_i}{T_V} \cdot 100\% \tag{20}$$

gde su: T_i - vreme rada, a T_V - životni vek (nove) komponente.

Procenat istrošenosti životnog veka može da se odredi pomoću broja ciklusa:

$$P_T^i = \frac{N_V^0 - N_V^i}{N_V^0} [x100\%] \tag{20a}$$

gde su N_V^0 - broj ciklusa do otkaza nove komponente, a N_V^i - broj ciklusa do otkaza komponente koja je bila podvrgnuta cikličnim opterećenjima, za vreme T_i .

Životni vek lopatica

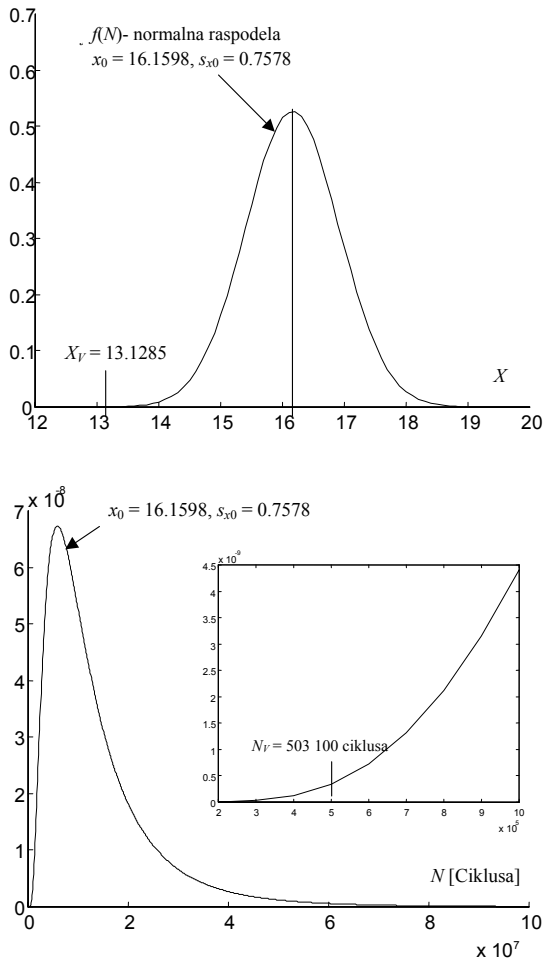
Vršena su ispitivanja novih lopatica, kao i lopatica koje su bile u operativnoj upotrebi 400, 800 i 1200 sati leta. U svakom skupu je bilo po šest lopatica, a ispitivanja su rađena pri naprezanju od 47.3 daN/mm². Rezultati ispitivanja lopatica turbomlaznog motora su dati u tabeli 1, [2]. Cilj je da se odredi vek novih lopatica i stepen istrošenosti sa pouzdanošću (verovatnoćom bezotkaznog rada) $R = P(T \geq T_V) = 0.99997$.

Tabela 1. Broj ciklusa do otkaza lopatica motora posle 0, 400, 800 i 1200 sati rada

$T_0 = 0.0$ sati $N_{i0} \times 10^6$ [ciklusa]	$T_1 = 400$ sati $N_{i1} \times 10^6$ [ciklusa]	$T_2 = 800$ sati $N_{i2} \times 10^6$ [ciklusa]	$T_3 = 1200$ sati $N_{i3} \times 10^6$ [ciklusa]
4.137	2.2449	1.1549	0.6489
6.813	2.4089	1.8756	1.5210
8.225	4.9335	2.6389	1.5258
8.774	6.6605	4.0857	2.1292
18.275	8.1555	5.9250	3.6807
34.543	12.6343	7.6586	6.3403
$\bar{x}_0 = 16.1598,$ $s_{x0} = 0.7578$	$\bar{x}_1 = 15.4514,$ $s_{x1} = 0.6858$	$\bar{x}_2 = 14.9765,$ $s_{x2} = 0.7158$	$\bar{x}_3 = 14.5347,$ $s_{x3} = 0.7897$
$N_V^0 = 503\ 100$ [ciklusa]	$N_V^1 = 330\ 480$ [ciklusa]	$N_V^2 = 182\ 270$ [ciklusa]	$N_V^3 = 87\ 187$ [ciklusa]

Usvojena je lognormalna raspodela. Na osnovu veze normalne i lognormalne raspodele $X = \ln N$, izračunati su parametri normalne raspodele prema relacijama (15 i 16), tabela 1. Životni vek i preostali životni vek (kao broj ciklusa) je određen za verovatnoću otkaza 0.00003 što odgovara tački $\bar{x}_V - 4 s_V$, pomoću izraza: $N_V^i = e^{(\bar{x}_i - 4s_{x_i})}$.

Životni vek novih lopatica je $N_V^0 = e^{(16.1598 - 4 \cdot 0.7578)} = 503100$ ciklusa. Funkcije normalne i lognormalne raspodele su prikazane na sl.5.

Slika 5. Funkcije normalne i lognormalne raspodele

Radi potvrde opravdanosti primene lognormalne raspodele, urađen je test hipoteze:

$H_0 : F(N) = F_E(N_{i0})$ - lognormalna raspodela sa parametrima $x_0 = 16.1598, s_{x0} = 0.7578$,

primenom izmenjenog K-S testa [6]. Vrednosti razlika su određene pomoću izraza:

$$D_i^+ = \left| \frac{i}{n} - F_E(N_{i0}) \right| \text{ i } D_i^- = \left| \frac{i-1}{n} - F_E(N_{i0}) \right|$$

i prikazane u tabeli 2. Maksimalne razlike su upoređene sa kritičnim vrednostima $D_{CR}(\alpha)$ za definisani nivo značajnosti α . Odabran je nivo značajnosti $\alpha=0.10$, pa je za $n=6$ prema tabeli u prilogu [6] kritična vrednost $D_{CR}(\alpha = 0.10)=0.470$.

Tabela 2. Izmenjeni K - S test lognormalne raspodele novih lopatica

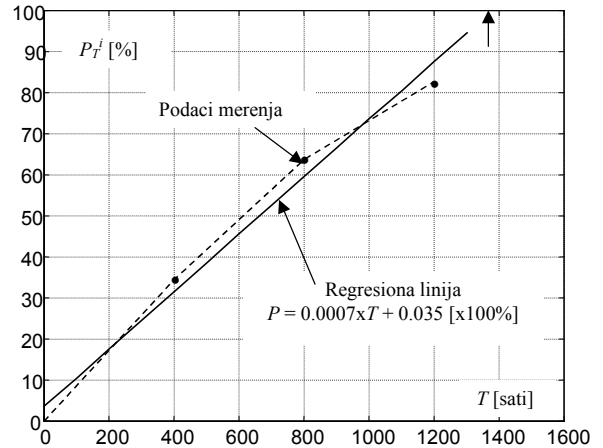
$T_0 = 0.0$ sati $N_{i0} \times 10^6$ [ciklusa]	$F_E(N_{i0})$	D_i^+	D_i^-
4.137	0.1113	0.0554	0.1113
6.813	0.2873	0.0461	0.1206
8.225	0.3772	0.1228	0.0439
8.774	0.4100	0.2567	0.0900
18.275	0.7706	0.0628	0.1039
34.543	0.9430	0.0570	0.1097
$\bar{x}_0 = 16.1598,$ $s_{x0} = 0.7578$	$\bar{x}_1 = 15.4514,$ $s_{x1} = 0.6858$	$(D_i^+)_{max} = 0.2567$	$(D_i^-)_{max} = 0.1206$
$N_V^0 = 503\ 100$ [ciklusa]	$D_{CR}(\alpha = 0.10) = 0.470 > (D_i^+)_{max} = 0.2567$		

Pošto je zadovoljen uslov izmenjenog K-S testa $D_{CR}(\alpha = 0.10) = 0.470 > (D_i^+)_{max} = 0.2567$, sledi da usvojena lognormalna raspodela odgovara merenim podacima i da se može prihvatiti za analizu pouzdanosti lopatica.

Procenat istrošenosti životnog veka je određen kao:

$$P_T^i = \frac{N_V^0 - N_V^i}{N_V^0} [x100\%].$$

Procenat istrošenosti životnog veka dobijen na osnovu rezultata merenja i određen primenom metode najmanjih kvadrata, prikazan je na sl.6.

Slika 6. Procenat istrošenosti životnog veka lopatica turbomlaznog motora

Životni vek i procenat istrošenosti životnog veka lopatica su određivani prema zadatoj pouzdanosti $R = P(T \geq T_V) = 0.99997$.

Očigledno je (sl.6), da vreme rada od 1200 sati pokazuje visok nivo istrošenosti životnog veka razmatranih lopatica turbomlaznog motora. Sem toga, regresiona linija ukazuje na sledeće:

- Životni vek $TV = 1378.5$ sati odgovara istrošenosti životnog veka lopatica 100 % za zadatu pouzdanost $R = P(T \geq T_V) = 0.99997$.
- Ukoliko se dozvoli rad lopatica duži od $TV = 1378.5$ sati, dolazi do smanjenja pouzdanosti i povećanja rizika otkaza lopatica.
- Ukoliko se polazi od sigurnosti, što je uobičajena praksa u eksploataciji, neophodno je zameniti lopatice (povući iz dalje eksploatacije) pre isteka sto procentne istrošenosti životnog veka, $TV = 1378.5$ sati. Ovo, u suštini, ukazuje na potrebu preventivnog održavanja (remont motora) pre sto procentnog isteka korisnog životnog veka.

Na opisanom primeru je pokazana metodologija određivanja životnog veka. Posebno treba imati u vidu stohastičnost procesa. Iskustva ukazuju na neophodnost potpunog poznavanja uslova upotrebe sistema i komponente, pre svega nivoa opterećenja. Sem toga, inženjerska praksa preporučuje razmatranje i određivanje životnog veka za 'nepovoljne' realne eksploatacione uslove.

Zaključak

Za komponente i uređaje koji rade u oblasti visokih napona, povišenih temperatura, pod promenljivim opterećenjem, s mogućnošću zamora materijala i loma/otkaza elementa i uređaja neophodna je

eksperimentalna verifikacija dozvoljenog životnog veka. Određivanje dozvoljenog životnog veka spada u oblast pouzdanosti i ostvaruje se primenom teorije verovatnoće i statistike. Ovaj rad daje teorijske relacije vezane za testiranje pouzdanosti komponente. Date su osnovne relacije vezane za određivanje srednjeg životnog veka, korisnog životnog veka kao i preostalog životnog veka komponente ili uređaja.

Praktična primena postupka je ilustrovana primerom testiranja lopatica turbomlaznih motora. Podaci testiranja su rađeni za nove lopatice i lopatice koje su bile podvrgnute cikličnim opterećenjima 400, 800 i 1200 sati. Pri analizi rezultata je primenjena lognormalna raspodela. Određen je koristan životni vek novih lopatica i stepen istrošenosti životnog veka posle određenog vremena rada lopatica.

Izloženi postupak može da se koristi za određivanje životnog veka bilo koje komponente. Primena posebno dolazi do izražaja kod komponenata i uređaja čiji otkazi mogu dovesti do težih posledica za okolinu i ugržavanje bezbednosti ljudi.

Litaratura

- [1] KECECIOGLU,D.,: *Reliability & Life Testing Handbook*. Prentice Hall PTR,Upper Saddle River NJ, vol 1 i 2, 1993.
- [2] VUKOJE,R.,: *Razvoj metode za ispitivanje na zamor lopatica turbomotora*. Magistarski rad, Mašinski fakultet Beograd, Beograd, 1995.
- [3] BOORLA,R., ROTENBERGER,K.,: Load Variability of a Two-Bladed Helicopter. *Journal of the American Helicopter Society*, January 1997, p.15-26.
- [4] ZELJKOVIĆ,V.,: *Pouzdanost u praksi*. LOLA Institut, Beograd, 2000.
- [5] KNEŽEVIĆ,J.,: *Reliability, Maintainability and Supportability: a Probabilistic Approach*. McGraw-Hill, London, 1993.
- [6] ZELJKOVIĆ,V., MAKSIMOVIĆ,S.,: *Proračun pouzdanosti mehaničkih elemenata i konstrukcija*. LOLA Institut, Beograd, 1998.
- [7] LEWIS,Z.,: Some Simple Approaches to Reliable Fatigue Damage Prediction. *Journal of the American Helicopter Society*. January 1997, p.79-88.

Rad primljen: 6.6.2001. god.

